

ЯК ПИСАТИ МЕМУАРИ

ПОЯСНЕННЯ І ПРАКТИЧНІ ВКАЗІВКИ

подали

Ів. Кревецький і д-р Ос. Назарук

ВІДЕНЬ, 1921.

Видання Уряду Преси й Пропаганди Західної УНР.

ЯК ПИСАТИ МЕМУАРИ

ПОЯСНЕННЯ І ПРАКТИЧНІ ВКАЗІВКИ

подали

Ів. Кревецький і д-р Ос. Назарук

ВІДЕНЬ, 1921.

Видання Уряду Преси й Пропаґанди Західної УНР.

Дуже трудно написати докладні мемуари, коли передтим не пишеться щоденних записок!

Мемуари як основа правдиво народньої історії.

Багато говориться і пишеться в нас про народню історію. До цієї пори одначе ні ми, ні жаден инший народ не має правдиво народньої історії. Всі дотеперішні історії це властиво історії одної кляси, а саме — пануючої: або військового слоя, або купецько-буржуазного. Історія панування монархів як представників военної або буржуазної кляси, історія панування олігархій як представників купецько-буржуазної кляси, історія їх дипломатичних міждержавних крутійств і злочинів, їх наслідків — воєн, союзів, політичних і династичних звязків і т. д.

Правда, бувають спроби представити також життя долішніх слоїв, простого народу, одначе всі ці спроби не доводять майже до нічого. Бо нема матеріялів до опису й оцінки життя, думок (світогляду) та змагань долішніх верств. Навіть ті жерела, які згадують тут

і там про взриви народніх мас і причини тих взривів, походять звичайно з руки людей пануючих клас, які дивилися на все з точки погляду інтересів своїх або своєї класи. Супроти того все, що знаємо нині з історії про довшні слої ріжних народів, має характер дуже відірваний, порозриваний, припадковий, а передовсім сумнівний.

Що ми знаємо сьогодні про історію нищих верств нпр. Далекого і Близького Сходу: робучого Китаю, страшної Аспрії і таємного Єгипту, малої але блискучої умом Гелляди, яка на культурнім полі сотворила безумовно все, чим так чваляться нині великі і горді народи білої раси. Що знаємо з історії вищих верств могутнього Риму, якого легіони доходили аж на землі України? Що ми сьогодні знаємо нпр. про життя-буття нищих жидівських верств, з яких вийшов Христос, хоч знаємо як найдокладніше про двір Ірода, про всі його звязки, його кімнати, забави, любовниці, бо описав це як найдокладніше жидівський генерал Йосиф Флявій у своїм монументальнім творі.

Знаємо дуже мало, а з того — ще менше певного.

Подібно мається річ і з історією України. Вся княжа доба хоч представлена в чудових літописах, рівних яким не має ні оден нарід в Європі (а яких, мимоходом кажучи, зовсім не знає українська інтелігенція!),

займається майже виключно справами нашої військової, духовної та торговельно-буржуазної кляси. Та це ще річ зрозуміла. Бо тільки ці верстви були тоді освічені і представляли державу, хоч основою її і тоді були широкі народні маси.

Дивніше представляється вже наша історія після княжої доби, коли на сцену виступили ширші народні маси. Сталося це не аж за козаччини, як загально думають, але вже безпосередно після задавлення нашої першої державности. Тільки тут і там з якоїсь папської буллі довідуємося, як наш парід криваво й основно протестував проти чужого наїзду, винищуючи до тла нпр. костели наїздників.

А історія козаччини — це просто противорічність з дійсністю! Фактом є, що тоді український парід (вже на півтора століття перед французькою революцією) підняв великий, десятками літ триваючий, рух в ім'я оборони прав людини. І мимо цього майже вся історія козаччини зводиться у нас знов до історії одної воєнної кляси, або — в найкращім разі — до історії народніх відрухів проти невинного життя, про яке одначе знаємо лише стільки, що сам народ виспівав нам у своїх піснях. В фосфоричнім світлі цієї нашої минавшини виступає перед нами тільки червоний квіт тих часів, який виріс на ґрунті, забагненім чужими наїздниками. Коріння того кривавого квіту ми не знаємо, як слід . . .

Цему треба запобігти бодай тепер, у великім часі творення третьої української державности.

Ті, що так багато пустих фраз говорять про народ, повинні тепер приложити рук і праці, щоби пізнати цей народ.

Але само пізнання — байдуже для історії. Треба ще докладно списати це, що пізналося.

В тій цілі й подаємо отсі вказівки.

Одначе вже тут з натиском зазначаємо, що нарід (нація) — це народ (нищі слої) і вищі слої. І коли ми хочемо вповні знати історію України, то треба докладно зібрати матеріял про всі слої, з яких складається український нарід, а не тільки про сам народ. Дальше підчеркуємо з притиском, що вищі слої завсігди були і тепер є мозком і всіми зміслами нації, її організаторами, виконавцями, провідниками і представниками. Хто не доцінює значіння вищих слоїв, цей подібний до оператора, який зоперувавши мозок людині, хотівби говорити про якісь доцільні діланя цієї людини. Тимчасом без мозку, очей і т. д. діланя людського тіла, коли взагалі можливі, то будуть це тільки судороги, які ніколи не тривають довго і ніколи не кінчаються добром.

І ддятого з натиском звертаємо тут увагу на потребу докладного і безсторонного описання також вищих слоїв на Україні, на що теперішні люде, захоплені

фразами про народ, звичайно замикають очі, вважаючи це якимсь гріхом супроти сутого демократизму.

Цього всего не може зробити історик, який властиво дає тільки конспект (огляд) подій. Але все це можуть зробити мемуаристи (ті, що пишуть записки і спомни). Тільки мемуари можуть бути фундаментом до написання правдиво-народньої історії.

Ось плян мемуарної праці:

Від чого починати писання мемуарів.

Коли історик візьме які небудь мемуари у свої руки, то перш усього поставить собі питання: хто їх автор?

Мати як найдокладнішу відповідь на це питання — річ дуже важна. Бо від цього залежить довіря, з яким історик ставиться до самих мемуарів.

Передовсім важно знати, хто такий автор по віку, по званню і практиці, щоби знати, в яких справах він говорить як досвідний спеціаліст, а тим самим: в яких частинах мемуари його — особливо авторитетне жерело. Бо зовсім инакша вартість мемуарів нпр. з обсягу політики фахового політика, політичного діяча, чим чоловіка, який з політкою має мало, або й зовсім нічого не має до діла, який до політики приглядався тільки з боку (нпр. як військовий, духовний, купець і т. п.).

Таксамо мається річ зі всіма іншими справами: військовими, дипломатичними, духовними, торговельними, фінансовими і т. д.

Тому кожний повинен описувати передовсім і найдокладнійше справи, які сам найкраще знає, в яких він спеціаліст. Отже: військовий—військові, урядовець — справи свого уряду (відомства), духовний — духовні, дворянин — дворянські, міщанин — міщанські, ремісник — ремісничі, селянин — селянські і т. д. Одначе для історика буде також важно знати, як відносилися представники поодиноких слоїв населення до всіх інших справ і тому мемуарист повинен описати не тільки справи, на яких спеціально визнається.

Дальше: дуже важно знати, чи справи, про які мова в мемуарах, автор знає безпосередно, з автопсії, чи з других рук. Бо инакша вартість мемуарів нпр. про війну й бої на фронті цього, хто сам брав у них участь, чим переповідача.

Подати відомости про себе треба як найдокладнійше. Отже: вік, місце уродження і постійного побуту, вістки про батьків і взагалі семью по батькови і матері — про виховання, освіту, заняття, становище, матеріяльні відносини і т. д. Важні передовсім оповідання про виховання в дома — хто його батьки по національності, по фаху, яке матеріяльне становище їх, який дух панував в дома і т. д. А дальше — про науку в школах:

початкових, середних і вищих, українських чи чужих, де, які відносини панували в них під національним та іншими оглядами, які були учителі та професори, які були відносини між учениками й учителями, як велася наука; які були студентські організації, які святочні обходи, що читав у школі і поза школою (приватно) та що зробило на нього найбільше вражіння? Яке було взагалі життя студентське за часів молодости мемуариста в місцевостях — у школі, на квартирах, поза школою і т. д.

Колиж автор — самоук, то подати способи і місця, де набрав освіти. Підчеркуємо, що мемуари людей, які ніколи не були в школах, існують у інших народів.

З покінченням шкільних студій починається звичайно фахова, професійна діяльність. Діяльність належить описати до найменших подробиць. Яка це діяльність, де і як відбувалася, в яких умовах, з якими вислідами і т. д. — аж до хвили, коли мемуарист почав інтересуватися публичним життям чи то як діяч чи як обсерватор. Від цієї хвили вістки про свою особу зливаються вже з вітками про публичне життя, з властивими мемуарам, в яких тексті також треба подавати постійно замітки про себе — аж до самого кінця мемуарів.

Коротко: писання мемуарів починати від автобіографії (своєї життєписі).

Властиві мемуари.

Приступаючи до писання властивих мемуарів про наші високо історичні часи, треба передовсім представити як найдокладніше часи, які попередили нинішні, відколи сягає пам'ять мемуариста аж до великої війни, а особливо роки передвоєнні.

Чому?

Бо щойно тоді можна буде зрозуміти, чому прийшло те, що прийшло, та чому було так а не інакше.

Отже найперше треба подати загальну картину (образ) України, української суспільності перед 1914 роком. Треба представити її національно-культурне та суспільно-політичне становище: національну та класову свідомість, настрої, інтереси, напрямки і т. д. — взагалі її національно-культурне та суспільно-політичне життя. Розуміється, кождий подає найдокладніше картину (образ) того слою згл. тих кругів, до яких сам належить або серед яких жив і які знає найкраще. Коли інші слої чи круги йому зовсім невідомі, то краще не писати про них, чим писати фантазії.

Особливу увагу слід звернути на розвій національної та класової свідомости поодиноких слоїв згл. кругів. Як вона зароджувалася, як зростала, як виявлялася — в поодиноких сім'ях, організаціях (громадських чи приватних, політичних, культурних чи економічних, явних

чи таємних і т. д.), в поодиноких виступах (публичних чи приватних, національних, політичних, класових), усно чи друком і т. д. Описати партійних організаторів і промовців! Громадські інституції (від громадських сходів і рад починаючи і на Державній Думі та Парламенті кінчаючи), товариства, кооперативи, касина, видавництва, клуби (від політичних аж до картографіських включно) і т. д. Їх діяльність, вислід цієї діяльності, головні діячі їх, аж до розмов, які там велися, забав і т. д. — все це повинно знайти своє належне місце в мемуарах тямучого мемуариста.

Після цього загального вступу кожний повинен звернути увагу передовсім на свою спеціальність: громадський діяч і політик на справи громадсько-політичні, письменник, редактор, видавець, друкар на письменницькі та видавничі справи, кооператист на економічні, урядовець на урядові, купець і промисловець на купецькі і промислові, священник на церковні і духовні, учитель на шкільні, робітник на робітничі, ремісник на ремісничі, селянин (або той хто стоїть близько до села) на селянські і т. д. Всі інші справи, яких обем свідчить про ширину погляду чи кругозору мемуариста, повинні бути представлені тільки мимоходом і як задне тло, на котрім тим релефініше виступлять його спеціальні інтереси.

Годі подавати тут подрібну програму писання

мемуарів для всіх вичислених щойно слоїв українського громадянства, з переживань цілого їх життя. Це розширилоб непомірно обем отсєї статті і все одпо не булоб повне.

Та воно й непотрібне для цих людей, які певне не оден раз зустрічалися вже зі зразками того роду літератури коли не в себе, то в чужих та які і без того з'орієнтуються легко як писати. Одну хиба вказівку слід подати з натпском для всіх мемуаристів без виїмку: писати мемуари як найдокладніше. Отже нпр. письменники, видавці чи друкарі нехай не забувають подати в своїх мемуарах висоти накладів видань, коштів продукції, число передплатників, способів кольпортажі і т. и. (з якою цікавістю читалиб ми сьогодні записки того роду наших перших друкарів Федорова і Сльовки!). Купці нехай не забувають про зразки фактур, хитання цін та прпчини їх, урядовці як і всі інші мемуаристи про характеристику публичної та приватної моралі і т. д.

Инна річ — широкі пародії масп. На ці маси, хоч вони завсігди становили основу українського пародунації, не звертали досі належної уваги в українській мемуарній літературі, як і взагалі на широкі народні маси — в мемуаристиці інших народів. А тим часом пізнати як найдокладніше власне ці широкі маси — річ дуже важна саме для нас і якраз сьогодні, коли масам цим прийшлося відіграти дуже важну, рішаючу просто ролю в будуванні української державности.

Пізнати цю ролю, позитивну чи негативну, пізнати історично причини такої а не іншої ролі їх нині — отсе ті рації, які наказують нам звернути нашу особливу увагу на маси в селі і в місті (фабрики і ремесла).

Село.

Описати село повинні самі селяне. Та це не виключає, щоби за опис такої взялися також неселяне, які вповні знайомі зі селом, отже: сільські учителі, священники, агрономи, поміщики, взагалі — сільська інтелігенція. Не тільки не виключас, а це просто обов'язок її описати не тільки свої інтереси, працю і думки (що також потрібне!), але й тих, серед яких і з яких та інтелігенція живе.

Описати менш-більш по такому плану:

1. Топографія, історія, статистика і склад села. Де і як положене? Історія села (перекази). Назви поодиноких частин села, поля, ліса і т. д. та звязані з ними історичні традиції. Скільки в селі мешканців (мушин, жінок, дітей)? Скільки душ пересічно в хаті? Скільки хазяйств, будинків? З яких частин (будинків) складається хазяйство? Який склад села по професії? Скільки хліборобів, ремісників, робітників, зарібників і т. д.? Національний склад села: скільки Українців і не-Українців (якої нації, скільки їх?).

2. Життя (побут): Описати життя селян від ранка до вечера і через цілий рік. Як мешкають? Описати мешкання і ціле хазяйство всіх слоїв села. Як будують хати й інші хазяйські будинки, якого матеріялу вживають, яка ціна цього матеріялу та роботи в різних часах? Напси на сволоках! Як харчуються: як приготворяють страви і напитки, як називають їх, як і що їдять? Як одягаються: як і з чого роблять одяг, ціни, як і коли носять його, як називають? Як працюють в полі: як управляють ріллю і з яким вислідом? Якого рільничого знаряддя вживають (назви до подробиць!), що сіють, садять? Коли прийшли до села перші рільничі і господарські машини та штучні навози? Як працюють в дома?

Описати різні обходи, свята (обряди) і т. п.: національні, релігійні, побутові, родинні і т. д. Так само забави.

3. Матеріяльний стан. Скільки землі в селі, скільки припадає на поодиноких хазяїв? Скільки бідноти та безземельних? Скільки в них худоби, коней, дробу і т. д.? Скільки довгу в селі, скільки готівки?*

4. Змагання до піднесення добробуту. Зарібкові відносини в селі. Змагання полішити їх (страйки!) Які є

---

* В українській літературі маємо досконалий зразок такого опису села Мшанця в Галичині пароха того села о. Мих. Зубрицького. (Друк. в виданнях Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.)

економічні організації в селі: кооперативи, рільничі кружки і т. п. Еміграція до міст, еміграція за границю: куди? часово чи стало? Прояви клясової свідомости.

5. Відносини села до пана (поміщика). Хто є паном (поміщиком) в селі? Скільки в нього землі? Його відносини до селян і навпаки: селян до нього?

6. Село і земельне питання. Чи є в селі голод на землю? Чи наступив поділ панської і ин. землі? Коли і як? Чи земельний голод вже заспокоений? Думки селян про земельну справу (конкретно: хто і що говорять?).

7. Село і місто. Чи і що продають селяне містови? Ціни. Що одержують від міста? Ціни. (Ярмарки описати.)

8. Культурний стан. Чи є в селі школа і яка? Число дітей і фреквенція. Хто учить? Висліди науки (грамотність у цифрах). Культурний вплив школи. Чи є в селі які просвітні й ин. організації? Які? Театральні вистави. Чи і що читає село: книжки, газети? Які і якого змісту? Котрих авторів найрадше?* Їх вплив. Чи є церква (костел) і священник? Який їх вплив? Які є релігійні сектари? Чи є хто зі села, скільки і хто, в вищих школах? Які визначніші одиниці вийшли зі села або з околиці? Який вплив війська та міста на село?

Гляди про це гарну студію в ЛНВ („Книжка на селі“).

Звернути увагу на устну словесність: оповідання, перекази, пісні, анекдоти, приповідки і т. д. Записати по зможі мовою оповідача.

9. Національна свідомість. Для нас як Українців дуже важне: коли і як почала приходити в село національна свідомість, хто її приносив та як її приймали. (Подавати докладно імена.) Яка ця свідомість тепер? Як виявляється (конкретно на поодиноких особах і сім'ях)?

10. Політичне життя. Які і коли були в селі партії політичні, родові й ин.? Як ставляться до поодиноких партій? Участь селян в самоуправі. Вибори до різних установ (Парляменту, Думи, Союму, рад повітових, громадських і т. д.). Що хвилювало селян в різні часи? Політичні орієнтації та організації.

11. Село і світова війна. Скільки людей пішло зі села на війну? До яких частин? Скільки впало? Де? Скільки було ранених? Скільки померло в шпиталях? Скільки вернуло? Скільки інвалідами? З чого живуть? Списати їх оповідання з війни.

12. Українське село під чужою владою. Відношення чужої влади (російської, австро-польської, мадярської) до українського селянства під національно-культурним і суспільно-політичним оглядом і навпаки: українського селянства до тої влади.

13. Українське село і Українська Держава. Як ставляться селяне до Української Держави? Чи дають

екрута, податки? Скільки? Як ставляться селяне до подій у краю?

14. Українське село під чужим наїздом. Як ставляться до наїздників (рос. більшовиків, Денікінців, Поляків, Румунів й ин.)?

Місто.

Відповіді на питання як під „Село“ з відповідними змінами (торговля по націям!). Особливож:

Фабрики.

Фабрики на Україні. Які, де, як великі? Сирівці. Експорт. Описати так само докладно життя робітництва. Уже: Де хто працює? Дільниці і фабрики. Число обітників. В яких умовах відбувається праця: матеріальних, санітарних? Яка праця? Яка плата? Робітничі організації, преса, література. До якої партії належать чому? Змагання до поліпшення матеріального положення. Культура. Національний склад. Національна і лясова свідомість. — Як виявляється? Відношення до української Держави.

Ремесла.

Ремесла на Україні: які, де? Наука. Фахові школи. (ехи. Назви поодиноких річей в ремеслі (термінологія) їх описом до найменших подробиць. Рентовність поодп-

поклях ремесел. Відношення одного ремесла до другого. Ціни матеріалів і роботи. Національний склад поодиноких ремесел. Національна свідомість.

(При описі робітництва і слів ремісничих звернути увагу на всі вказівки в устуні: Слово).

Війна і революція.

Велика війна 1914—1919 рр. принесла нам не лише страшні нещастя, але і можливість здобуття найвищого добра для кожного народу — можливість здобути самостійної держави.

До цієї мети попрямував також ослаблений віковою неволею в чужих ярмах український нарід на всім просторі своїх земель. Серед блиску пожеж і безнастанного гуку гармат, полями, политими кровю, засланими лавами трупів, іде він як сліпий ще велетень, колись пан Східної Європи, а тепер невольник, хоч і з розірваним ланцюхом неволі на шпї — іде похилений і в своїй основі більше інстинктом кермований, а тільки на верхах досить свідомий — іде в судорогах до далекої і високої мети, „до сонця волі золотої“, якій на імя: Самостійна Українська Держава.

Цю велику хвилю в історії української нації треба представити як найдокладніше, особливо ж те, що діялося в її центрах і на її окраїнах. Чому? Бо те, чого

нині не здобудемо мечем, забезпечимо собі пам'ятю боротьби, котра на віки остане тестаментом-заповітом для всеї української нації. Аж до часу, поки вона не скріпиться так, щоби вирвала з рук ворогів останній шматок нашої батьківщини.

Ті, що розуміють значіння цієї думки-ідеї, нехай оброблять в мемуарах кожний шматок української землі, не виключаючи в цей великий час також українських колоній, як Туркестан, Зелений Клин, українських колоній в Канаді, Зєдинених Державах П. А. і Бразилії. Цей український відгомін з далекої чужини буде для впроблення національної свідомості не менш важним, чим опис подій у Ріднім Краю. Бо ті, що живуть далеко від Рідного Краю, люблять його найглибше.

Ось приблизний план для писання мемуарів, поданий тут не на це, щоби взяти оригінальність мемуариста, тільки на те, щоби пригадати одну або другу рису для опису, яку він міг би при писанню забути.

Вибух¹ війни.

1. Настрій українського населення на передодні війни.
2. Вражіння, яке зробив на українське населення вибух війни.
3. Мобілізація : а) обовязкова, б) добровільна (УСС).

4. Становище Українців: надії, маніфестації, розмови і т. д.

5. Відношення влади до Українців: ревізії, арештування, заслання, інтернування і т. п. — де, кого, за що і куди? Відношення між Українцями й іншими народами: доноси (хто і на кого робив? — подавати імена!). Населення і військо.

Окупація.

6. Відступ військ. Вражіння серед населення.

7. Втеча.

8. Ворожий наїзд на українські землі (окупація):

а) перше вражіння і відношення населення, передовсім українського, до чужих військ; б) відношення чужих військ до населення, передовсім до українського.

9. Заводження нового ладу і відношення чужих цивільних влад до населення, передовсім до українського.

10. Життя під ворожим наїздом: а) національне; б) екопомічне. Політична еміграція.

11. Як відбувався відворот чужих військ з українських земель?

12. Прихід своїх військ.

На війні.

З напруженою увагою слухатимуть оповідань про війну внуки і правнуки очевидців. З рівною увагою

читатимуть про неї і найдальші покоління — коли матимуть що читати.

13. В запллю. Коли і до якої прийшов частини, де вона стояла (описати місцевість і населення та його відношення), який був її склад (чисельно і по національності), чи були Українці — мужва й старшини, число, з яких місцевостей, чи національно свідомі, як це виявлялося, що говорили між собою, які взагалі були відносини в частині, національні, матеріяльні (харч, одяг, мешкання), заняття, яка старшина (по національності), характеристика старшин, їх моральна і військова вартість, важніші випадки і т. д.

14. На фронті. Як під ч. 13, а крім того: в яких боях брав участь, описати їх, чи відзначився, чи одержав відзначення, яке, чи був ранений і т. д. Описати життя в окопах, в твердинях!

15. В шпиталі. Як під ч. 13, а крім того: як довго був у шпиталі, чивилічився, як відносилися лікарі (по національності) до недужих, куду пішов опісля?

16. В полоні. Де, як і до кого попав у полон, куди заслано, як (піхотою, залізницею)? Як жив і що робив у полоні, які відносини були там, чи був на роботі в приватних людей, у кого, де, на яких і в яких умовах, як довго був у полоні, поворот згл. утеча з полону, чого навчився в полоні, скільки заощадив гро-

шей, що було з ним після повороту? Описати подрібно життя полонених в таборах для полонених. І як під 13.

17. Для всіх. Подати всі відомі мемуаристови жовнярські і военні пісні, оповідання, анекдоти, дотепи і т. п.

18. Военні втікачі і виселенці (евакуовані). Хто, звідки, чому, в чий товаристві, як і куди втікав? Що лишив дома, що взяв був зі собою? З чого жив і як? Як довго був поза домом? Що пережив? Що застав після повороту? Кого зустрічав, що говорив і т. д.? Описати докладно життя втікачів і виселенців по таборах (нпр. в Імїнді, Ростові н. Д. і т. д.). Так само їх поворот до рідних місць.

19. Політичні засланці. Чому (на чий донос) заслано? Як відбулося заслання? Життя на заслання. Докладні описи чужих племен і природи.

20. Під і за фронтом. Як виглядала підфронтובה полоса: а) в часі спокою на фронті, б) підчас боїв.

21. Як виглядала, зафронтובה полоса?

Вплив важних воєнних і політичних подій на населення і військо.

22. Яке вражіння і вплив на населення і військо викликували важніші воєнні операції (нпр. нові війни, облога й упадок твердинь, нпр. Перемишля і т. п.).

23. Які вражіння і вплив на населення і військо робили важнійші політичні події, нпр. відбудування Польщі, заповідження відокремлення Галичини, революція в Росії, розпад Австро-Угорщини і т. д. ?

Наддніпряньська Україна підчас війни.

Становище українства: а) українська політична діяльність в краю і за кордоном, б) культурна праця, в) філантропійна, г) підпольна робота.

Західна Україна підчас війни.

Галичина в рр. 1914—1918.

Частина під Австрією: а) становище українства, б) заповідження відокремлення Галичини в 1916 р. і т. п. Частина під Росією: а) до вибуху рос. революції, б) після вибуху рос. революції. Українська Держава і Галичина: інституції і люде та взаємний вплив під кожним оглядом, берестейський мир і Галичина.

Буковина й Угорська Україна—подібно.

Революція в Росії.

Не менш грандіозною історичною подією, як сама велика війна, була також викликана нею велика революція в Росії. В заваленню цієї тюрми цародів не послідну

участь взяли також сини України. Саме українські полки (волинський й ин.) були ті, що перші підняли повстання в столиці царів, Петрограді.

Підготовча робота до вибуху революції: а) серед військ (подати вісти й імена по полкам і сотням), б) серед населення. Тайні організації, усна пропаганда і література.

Як відбувся вибух: а) у столиці, б) на провінції, в) на фронті. Перше враження.

Дальший розвій революції: а) у столиці, б) на фронті, в) на провінції.

Роля Українців у підготовці і вибуху революції: а) українських військових частин, б) українського робітництва і селянства, в) української молоді і взагалі громадянства.

Революція на Україні.

а) У Києві, б) серед війська на українським фронті і в запллю, в) на провінції. Український національний чинник в революції на Україні: а) українські революційні організації, б) українська преса і література (підпольна). Подати виписки. Участь інших народів в революції на Україні. Дальші події на російським фронті. (При всім описувати докладно діячів, їх спосіб життя, їх погляди, хист, успіх, наводити зміст промов).

Розпад Австро-Угорщини*.

Мілітарний розпад: а) події на фронті, б) розпад фронту. Політичний розпад. Становище австро-угорських Українців: а) на фронті, б) в краю. Поворот українських військ і інтересніші подорожі поодиноких жовнірів — описати зі всіма подробицями!

Українська Держава.

Українство після вибуху революції: а) преса, б) організації, в) зїзди, г) вплив на поодинокі особи і семі (з іменами), д) роля кооператив. Події на фронті Київ—Петроград. Переговори. Конфлікт.

Проголошення самостійности України.

Наїзд більшовиків. Переговори України з центральними державами. Берестейський мир. Похід військ центральних держав на Україну, їх політика супроти України в центрі і на місцях. Конфлікт з Українською Центральною Радою. Виступ Скоропадського. Головні люде при тім. Чому українські праві партії не підперли гетьмана? Повстання.

---

* На цю тему маємо малі, але дуже інтересні мемуари д-ра Л. Мишуги „З Волині“. В них блискучо виказано, як на тлі розвалу австрійської армії і влади, українські одиниці організували українську владу.

Західна Україна.

Переворот І. ХІ. 1918 у Галичині: а) як відбувся в поодиноких місцевостях перехід влади в українські руки (хто переймав, як?) б) вражіння перевороту на населення.

Організація української влади від найвищої до найнищої. Подати персональний склад і характеристику української влади в центрі і на провінції. Що сталося з представниками старої влади? Відношення української влади до населення по слоям і навпаки. Різниці між новим і старим ладом (між ин. моралі). Що остало зі старого ладу. Організація безпеки. Економічні справи: виживлення населення, організація виживлення, доставка живности, торгівля, ціни і т. д. Культурні справи. Зміни в шкільництві: переміна неукраїнських шкіл на українські, закладання нових українських шкіл (особи), школи для нац. меншостей, наука в школах, фреквенція, вражіння на учнів і т. д. Товариства: політичні, культурні, економічні — їх діяльність в нових умовах.

Жиди й Україна та українська влада. .

Війна з Москвою й Польщею.

Описати як під чч. 1—23. Крім того описати як найдокладніше зв'язані з тою війною переходи через Збруч: Наддніпрянців і Галичан і побут одних і

других у Галичині та на Наддніпрянщині від першої хвили переходу Збруча. (Звернути увагу на кидання гроша та вплив цього на ціпи та мораль, що мало особливо погані наслідки в часі цієї війни).

Будівництво Української Держави.

В цім уступі опише мемуарист передовсім щоденну працю свою і знайомих (імена) коло будівництва Української Держави: у війську, адміністрації і т. д., також свої помічення з цього обсягу. Як найдокладніше треба описати партії, їх організації сходини, ухвали й діячів.

Галичане опишуть участь Галичан у будівництві Української Держави на Наддніпрянщині у війську та адміністрації.

Якнай докладніше описати знущання Ляхів, Москалів і Румунів — з іменами й фаміліями! Інтересні булиб мемуари з еміґрації.

Кінцеві замітки.

Всі ці практичні ради не мають вязати мемуариста, тільки пригадувати йому, чого треба в мемуарах. Річ ясна, що розумний мемуарист знайде в кождім обсязі справи до опису, які нам навіть на думку не могли прийти ізза незнання обставин в різних організаціях

і частинах краю та психічної індивідуальності і сили
обсерваційного зміслу якраз у найвизначніших будучих
мемуаристів.

Звертаємо одначе увагу на всякий випадок на
потребу вписувати в мемуари цілі статті або виписки
з часописів (подати число і дати) про справи, які особливо
займали мемуариста або публіку. З двох причин: 1. На
Україні не заховуються всі комплекти часописів. 2. Навіть,
якби це було, то будучий історик не знатиме, що саме
в пресі найбільше подобалося або не подобалося публіці.
Рівно важно додавати до мемуарів у тексті або при
кінці ріжні алегати (прилоги), як відозви і накази, акти,
приватну переписку. На кождім таким куснку мусить
бути дописано, коли і від кого автор одержав це.

Мемуари (спомини) повинні бути як найбільші,
по можности кількатомові й обіймати все, без огляду
на їх судільність. Чому? Бо сьогодні годі сказати, що
для будучих людей науки представлятиме особливу
вартість. А можна напевно сказати, що виробляться
численні спеціальні галузі наук, для яких навіть дрібні
замітки про справи, до яких ми сьогодні не прив'язуємо
ваги, матимуть перворядну ціну (пр. замітки про погоду,
одяги, прояви ріжних хворіб, які згодом змінюються і т. д.).

Мемуари повинні мати по можности багато цифр,
дат і імен. Числа це фундаментальна основа для оцінки
всяких фактів і подій. А імена зв'язують історію з

живими людьми і їх родами, що для розвитку свідомости має перворядне значіння.

Незвичайно цінні булиб спомини українських жінок, переняті національним патріотизмом. У інших народів є ціла література жіночих споминів. У нас до цієї пори ні одна Українка не написала мемуарів хоч багато жінок брало й бере живу участь в публичній праці.

Незвичайно важні булиб мемуари з життя чужих колоністів на Україні або взагалі чужинців, які зукраїнізувалися і брали участь в будові української армії й держави.

На вагу золота підуть колись мемуари архіваріюсів, у яких булиб описані старі архіви, музеї, бібліотеки й старі друки та рукописі з особливим углядженням українських. Бо багато їх пропаде в цій війні.

Шедевром мемуарної літератури булиб мемуари молоденьких людей (нпр. гімназистів), відповідно кермовані старшими. В кожній редакції такі автори все одержать щирю пораду, що і як писати.

Велику заслугу коло розвитку нашої мемуарної літератури поклавби цей, хто спонукавби простого але розумного селянина чи робітника до написання мемуарів. Таким авторам треба крім цієї книжечки дати наперед перечитати бодай оден том порядних споминів з чужої літератури, по можности спомини робітника (в російських перекладах; є й добрі оригінальні спомини, нпр. князя

Крапоткіна). Після перечитання взяти від нього книжку, щоби не писав під її безпосереднім впливом. Але лишити йому отсю нашу статтю для пригадки різних справ.

Спомини слід писати в міцно оправлених зшитках або й книгах у твердїм переплеті. Бо вони часто мусять довше перележати, заки будуть видані. На відірваних картках понищаться.

При кождім уступі споминів треба зазначити, де, в яких обставинах і коли він написаний.

Описи подій пересипати короткими згадками про погоду, бо це дуже оживляє описи. Нпр. „Сніг сягав коневі до черева“, „Мряка в часі наступу була така, що не видно було кінця копія“. (Це виривки зі старих українських літописців, які добре розумілися на тім, як писати.)

Мемуари не мають подиху свіжости, коли в них не наведено дійсних розмов як з визначнішими, так і з простими людьми з докладним заповіданням дат і обставин. Найкраще писати просто, короткими реченнями, без уживання страдальних форм. Нпр. не пишеться: „Мною було побачено ворога“; не: „Міністром було прийнято доклада“, але: „Я побачив ворога“, „міністер прийняв доклад“ і т. д. Головна тайна легкого і ясного стилю в писанню полягає на частім уживанню точок (кромок), значить на коротких реченнях. Вони все ясніші, чим довгі речення.

Добре лучитися до співпраці над мемуарами в загальних справах по двох (більше осіб припинює таку працю).

Хто не має часу, змоги, витревалости, щоби написати великі мемуари з цілого свого життя по вказаному тут пляну — той повинен обробити бодай якийсь час (нпр. роки 1914—1919), або оден рік, або хочби одну подію, якої учасником або свідком сам був. І такі дрібні мемуари мають велику вагу.

Вкінці звертаємо увагу, що добре й іітересно написані великі спомини це не тільки скарб для будучої української науки, не тільки дорога пам'ятка для роду автора, але й дійсний спадок грошевий: за неодні добрі спомини за 50, 60, 100 ліг одержать спадкоємці автора з цих часів велику суму грошей від університетів, академій, бібліотек і видавничих товариств. Не підлягає сумніву, що й у нас опитні люде заложать невдовзі окреме товариство для видавання мемуарів, як це е вже від давна майже у кожного культурного народу.

Колиб на 40 міл. Українців знайшлося бодай 100 таких, що заохочені отсею статтею — написалиби докладні мемуари з нинішного великого часу, то наша стаття осягнула свою ціль і українська література збогатиласяб гарним та хосенним ділом.

Шісляслово.

Вперше видано цю книжечку як відбитку (передрук) зі „Стрільця“, органу Галицької Армії, в Кам'янці на Великій Україні, в осени 1919 р. Книжечка викликала велике зацікавлення й дуже скоро розійшлася. Масмо вістки, що вона спонукала досить багато людей, писати спомини. Для того видаємо її вдруге. З огляду на недостачу паперу печатаємо її знов у малій кількості примірників. Прохасмо редакції українських орґанів в Америці й на Карпатській Україні, зробити передрук цієї потрібної праці та відбитки з передруків і розіслати їх по всіх місцевостях, де живуть Українці.

В часі української війни за свободу й самостійність української держави появилася вже вправді невелика але інтернаціональна українська мемуарна література. Згадаємо дещо з цієї. Досі випечатано :

Дра Луки Мишуги: „На Волині“, перші хвили української державности. Кам'янець, 1919.

Дра Оси́па Назарука: „Рік на Великій Україні“, спомини з української революції. Відень, 1920.

Сотн. Оси́па Левицького: „Галицька Армія на Великій Україні“, спомини. Відень, 1921.

Сотн. Дмитра Кренжаловського: „Львів в українських руках“, дневник за час від 1. до 21. листопада, 1918 р.

Дра Іл. Цьокана: „Від Денікіна до більшовиків“. Фрагмент споминів з Радянської України. Відень, 1921.

Крім того ряд дрібних інтересних споминів про те, як Українці перебирали владу над Галичиною — вилітографовано в українськїм таборі у Ліберци (Reichenberg) в Чехії.

Відомо нам також про більші спомини, які покищо остають в рукописах. Звертаємо увагу загалу, що досі не видано найважливішого, а саме: опису боїв очевидців. А не треба забувати, що ми маємо багато, дуже багато картин саможертви й посвяти та майже надлюдського героїства наших стрільців і старшин. Такі описи закривалиб цілі покоління українського народу до оборони своєї незалежної держави. Списати їх треба доконче і то з докладним означенням імен, місцевостей і часу.

Вкінці стверджуємо дивний факт, що до цієї пори не появився ні оден томик споминів наших наддніпрянських братів з їх довгих і кривавих боїв за Самостійну Українську Державу.

Таксамо з прикрістю треба ствердити, що до цієї пори не появився ні оден томик споминів наших братів, що виїмігрували в Америку. Ми тут в Європі знаємо дуже мало про розвиток відносин американської еміграції, про визначніших діячів її, про настрої й психіку, про силу преси й організацій. З української преси в Америці не багато про це можна вчитати. А прецінь часи йдуть такі, що хто знає, чи українська еміграція в Америці не мусітиме взяти на себе обов'язок, бути для всеї України тим, чим досі була Галичина — значить:

головним видавничим і культурним осередком для всього українського народу.

Час їй освідомити собі свій розвиток і таким чином приготувитися до великого діла. Зразки нових мемуарів має читач у всіх народів, які взяли участь у цій війні. По них пізнати дуже добре, який автор пише чесно свої спомини, а який крутить: всі, що пишуть чесно, стараються навіть супроти повалених володарів захвати приличний тон, хоч нероз остро критикують їх, а демагоги тільки підлабузнюються до тих, які можуть прийти до влади. До найцікавіших належать спомини Гінденбурга.

Р е д а к ц і я.

„УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР“

ВИХОДИТЬ РАЗ НА ТИЖДЕНЬ.

АДРЕСА УПРАВИ ЧАСОПISY:

WIEN, VIII., LANGEGASSE 5/6.

З друкарні Г. Енгля і Сина у Відні П.

